

POSOUZENÍ MOŽNÉHO NÁBOŽENSKÉHO OBSAHU VÝUKY NA WALDORFSKÝCH ŠKOLÁCH S PŘÍHLÉDNUTÍM K SITUACI NA ZŠ V SEMILECH

I. Zadání

Byl jsem osloven Mgr. Karlem Bártou, ředitelem Libereckého inspektorátu ČŠI, abych zpracoval odborný posudek, týkající se vztahu mezi waldorfskou pedagogikou a antroposofií a posoudil možný náboženský kontext činnosti waldorfských škol. Tato problematika bude řešena s ohledem na následující otázky:

1. Jaká je vazba waldorfské pedagogiky na učení anthroposofie?
2. Jsou některé praktiky waldorfské pedagogiky (např. tzv. průpovědi, meditace, eurytmie, apod.) náboženského rázu?
3. Informuje waldorfská ZŠ v Semilech dostatečně a objektivně o specificích svého přístupu?
4. Mohou být některé specifické přístupy a metody využívané waldorfskou pedagogikou nebezpečné pro zdravý vývoj dítěte? Nehrozí nebezpečí ze sektářské manipulace?

II. Podklady pro analýzu

1. Dopis (...) * ze dne 5. 5. 2008 adresovaný Ústřední školní inspektorce
2. Zápis z jednání (...) * ve věci Základní školy a Střední školy waldorfské v Semilech ze dne 3. září 2008
3. Inspekční zpráva (identifikátor 600 099 296) z inspekce konané ve dnech 17. – 19. září 2008
4. ŠVP Základní školy waldorfské v Semilech
5. Výběr z tzv. epochových sešitů v předmětech dějepis, český jazyk a přírodopis

* zde uvedená jména byla vynechána pro možný nesoulad se zákonem o ochraně osobních údajů

III. Kvalifikace zpracovatele posudku

Narozen 24. 6. 1975 v Liberci, kde s výjimkou vysokoškolských studií tráví svůj život. Po absolvování gymnázia v roce 1993 začal studovat na filosofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně filosofii a komparativní religionistiku. Poslední rok studia absolvoval na filosofické fakultě Karlovy univerzity, kde navštěvoval kurzy vztažené k tématu jeho diplomové práce (Hebrejský monoteismus). Studium ukončil v květnu 1998. Od září 1998 nastoupil na Pedagogickou fakultu TUL jako odborný asistent. Kromě působení na TUL učil v letech 1998 až 2002 na libereckých středních školách (Podještědské gymnázium, Gymnázium v Jeronýmově ulici. Do jeho odborného profilu výrazně zasáhla spolupráce s Centrem pro ekonomickou a sociální strategii, s nímž v letech 2000 až 2002 spolupracoval při projektu Vize rozvoje České republiky do roku 2015. Podílel se zejména na těch částech projektu, které byly věnovány problematice národnostních menšin a kulturní identitě. Kromě problematiky národnostních a kulturních menšin, které se věnuje i prakticky jako člen mnoha výborů a poradních orgánů, se dále odborně zabývá fenoménem současné religiozity. Této otázce věnoval mnohé články a studie v odborných časopisech (Dingir, Religio) a je námětem i jeho disertační práce (Typologie a taxonomie nových náboženských hnutí), kterou obhájil v prosinci 2004 a získal vědeckou hodnost Ph.D. Od roku 2002 začal externě přednášet na FF MU v Brně právě problematiku soudobé religiozity a metodologii religionistiky a od roku 2004 se stal interním pracovníkem Ústavu religionistiky na FF MU v Brně. Od ledna 2006 je vedoucím Ústavu religionistiky na FF MU. Více informací, včetně podrobné bibliografie viz <http://www.is.muni.cz/zivotopisy/cv.pl?uco=19286;lang=cs>

IV. Analýza

1. *Jaká je vazba waldorfské pedagogiky na učení anthroposofie?*

Zakladatel waldorfské pedagogiky, Rudolf Steiner (1861 – 1925), byl rovněž zakladatelem nábožensko-duchovního proudu nazývaného anthroposofie. Anthroposofie jednoznačně tvoří jeden z myšlenkových základů waldorfské pedagogiky. Přísně vzato však není anthroposofie náboženskou skupinou, ale především specifickým, duchovně orientovaným přístupem ke světu. Náboženskou institucí, která z anthroposofie vychází, je Křesťanská komunita, náboženská skupina založena v Německu v roce 1922. Mnozí čelní představitelé Anthroposofické společnosti proto striktně rozlišují mezi Křesťanskou komunitou a antroposofií, kterou považují „za myšlenkový proud zaměřující se na rozvoj duchovního bádání a porozumění toho, co je vědecké, k protikladu k tomu, co je náboženské.“ (vyjádření N. C. Thomase, Generálního sekretáře Anthroposofické společnosti ve Velké Británii, cit. dle David V. Barrett, *The New Believers. Sects, Cults and Alternative Religions*, s. 1997). Je třeba také říci, že spíše než nábožensko-institucionálním rázem anthroposofie byla waldorfská pedagogika ovlivněna Steinerovou antropologií (holistický přístup k člověku), jeho interpretací Goethovy teorie barev (aplikace techniky terapie pomocí barev), bio-dynamikou (pojetí přírody a vztahu člověka k přírodě) a eurytmií (techniky vyjadřující pomocí pohybu těla hlubší význam slov a hudby), kterou vyvinul spolu se svojí druhou manželkou Marií von Sievers. Bylo by proto vhodnější než o náboženském charakteru, ve smyslu institucionálních vazeb na konkrétní náboženskou skupinu, waldorfské pedagogiky mluvit o specifickém duchovně-myšlenkovém milieu, z něhož waldorfská pedagogika vychází. To je v některých ohledech dosti odlišené od konvenčních výkladových rámců moderního novověkého diskurzu zakotveného v newtonovsko-karteziánském výkladu světa. Dnes se ale díky prosazující se názorové pluralitě stává jednou z nejčastěji akceptovaných alternativ. V tomto kontextu je třeba také chápat některé „představy“ vyvolávající kontroverze – pojetí člověka jako syntézy a předobrazu „celé zvířecí říše“, paralela mezi posloupností rostlin a duševního vývoje člověka, apod.

2. *Jsou některé praktiky waldorfské pedagogiky (např. tzv. průpovědi, meditace, eurytmie, apod.) náboženského rázu?*

Hlavní problém této otázky leží v delimitaci pojmu „náboženský ráz“. Je-li jím chápáno vyjádření úzké vazby na konkrétní náboženskou instituci (náboženskou skupinu, církev, sektu, apod.), pak nikoli. Waldorfská pedagogika je ve vztahu k náboženským institucím striktně nadkonfesijní, což platí i ve vztahu k Křesťanské komunitě, tedy náboženské skupině, která má k pojetí světa, z něhož waldorfská pedagogika vychází nejbližší. Pokud však budeme pojmem „náboženský ráz“ chápat alternativně založený a duchovně orientovaný přístup ke světu, pak je tyto praktiky možné považovat za praktiky náboženského rázu. Podle autora posudku jde však o poněkud zavádějící simplifikaci, protože apriori předpokládá, že vše, co není v souladu s konvečním obrazem světa, je náboženské. Celá řada těchto praktik vychází spíše než z konkrétního náboženského obrazu světa z odlišného pojetí člověka a jeho vztahu ke svému okolí. Do jisté míry jde o paralelu sporu, který na některých školách v tradičně křesťanských oblastech vyvolává výuka jógy.

3. *Informuje waldorfská ZŠ v Semilech dostatečně a objektivně o specifikách svého přístupu?*

Podle podkladů, které měl posuzovatel k dispozici, je možné říci, že veřejně dostupné informace jsou dostatečné k vytvoření si objektivní představy o charakteru vzdělávání na waldorfské ZŠ v Semilech. Zpracované ŠVP, které měl posuzovatel k dispozici, podle něj dávají poměrně dostatek informací. Je ale pochopitelně nutné, aby případný zájemce o „studium“ na této škole, měl alespoň základní představu o fungování, principech a východiscích waldorfské pedagogiky. Vzhledem k tomu, že dnes jde o jeden z nejvýraznějších tzv. alternativních přístupů, existuje celá řada možností, jak se s nimi seznámit.

Ani srovnání zápisků z vybraných sešitů, ŠVP a obecných principů waldorfské pedagogiky, podle posuzovatele nevede k závěru, že by tato ZŠ fungovala jinak než je obvyklé a v rámci výuky dávala jiné informace či postupovala v rozporu se schválenými ŠVP či přijatými zásadami waldorfské pedagogiky. Je nicméně samozřejmě možné, že rodič, který dá své dítě na waldorfskou školu, aniž by se před tím seznámil se základními charakteristikami tohoto proudu, bude velmi překvapen. Otázkou však je, zda viníkem je waldorfská škola.

Často v této souvislosti bývá zmiňováno rovněž to, že waldorfské školy v ČR záměrně manipulují s informacemi o waldorfské pedagogice, aby mohly být zřizovány jako veřejné školy. Podle posuzovatele jde o záměrné tvrzení, které se nezakládá na pravdě, a které pouze využívá specifik českého vzdělávacího systému.

4. *Mohou být některé specifické přístupy a metody využívané waldorfskou pedagogikou nebezpečné pro zdravý vývoj dítěte? Nehrozí nebezpečí sektářské manipulace?*

Waldorfská pedagogika je podobně jako další alternativní přístupy v pedagogice chápána v některých kontextech kontroverzně. Cílem tohoto posudku však není posuzovat její „pedagogickou akceptovatelnost“ či soulady s normami platnými v ČR. Z hlediska základní intence tohoto posudku, religionisticky založené analýzy vztahu mezi waldorfskou výukou na ZŠ v Semilech a ideovými východisky waldorfské pedagogiky, však musí posuzovatel striktně odmítnout všechna tvrzení o možném sektářském charakteru výuky. Širší veřejnost jednoznačně čerpá většinu informací o nových náboženských skupinách či u nás ne zcela tradičních náboženských skupinách z médií. Jejich „vykreslení“ těchto skupin ale často podléhá z vědeckého hlediska nepřijatelným simplifikacím a černobílému obrazu skutečnosti. V této souvislosti je možné říci, že média mají tendenci tyto náboženské skupiny skandalizovat a to nezřídka na základě sporných nebo zcela nepravdivých informací. Díky tomu je v české společnosti (ale nejen v ní) obecně rozšířený obraz netradičních náboženských skupin spíše negativní. V českém kontextu je pak tento negativní obraz alternativních náboženských skupin podpořen obecně negativním obrazem jakýchkoli náboženských skupin a institucí. Spojování waldorfské pedagogiky s novými náboženskými skupinami a postulace tezí o jejím sektářském charakteru, je tak vlastně jedním z příkladů takovéto ideologicky motivované simplifikace.

K odmítnutí tvrzení o sektářském charakteru waldorfských škol však vedou i důvody metodologické. Naprostá většina relevantní vědecké literatury a to jak religionistické, tak například sociologické, v současné době jednoznačně upouští od používání pojmu sekta. Za prvé, zpochybňování používání pojmů jako sekta či církve je dáno tím, že jde o pojmy se silnou hodnotící konotací. Nemusí jít přitom jen o čistě teologické pojetí. V mnoha např. psychologických analýzách je například sekta charakterizována jako náboženská (případně paranáboženská skupina), která se vyznačuje tím, že její členové považují vůdce sekty za všeobecnou a bezpodmínečnou autoritu, znalce a šéfa, tj. autoritu epistemickou i deontickou. Tedy jinak řečeno; sekta je vysoce autoritativní a totalitně fungující skupina, v jejímž čele stojí vůdce s neomezenou pravomocí. S ohledem na hodnoty, které vyznává euro-americká civilizace, je celkem pochopitelné, proč i v sekularizovaném diskurzu jsou sekty často vnímány jako bigotní, totalitární a násilnické skupiny. Snaha o hodnotovou neutralitu, která je zřejmá právě ze sociologických teorií, není schopna toto obecné vnímání účinně korigovat. I to je jeden z důvodů, proč se drtivá většina náboženských skupin brání označení sekta a raději se sama označuje jako církve či náboženství bez dalšího určení.

Druhým významným problémem je problém kulturního kontextu. Pojmy jako sekta, církev, denominace či kult jsou jednoznačně zakořeněny v křesťanství. Jejich transponování do jiného kulturně-náboženského kontextu s sebou proto přináší značné komplikace. Ty jsou způsobeny především tím, že všechny výše uvedené kategorie předpokládají, že v daném náboženském systému existují institucionalizované mainstreamové skupiny, které mají dominantní a normotvorné postavení, a vedle nich přísně oddělené fyzicky i symbolicky periferní skupiny. To do jisté míry platí o západních náboženských tradicích, především pak o křesťanství, ale kupříkladu v rámci hinduismu či buddhismu je oddělování jednotlivých náboženských skupin s ohledem na jejich „mainstreamové“ či periferní postavení je značně absurdní.

Stejný problém ovšem budeme muset řešit i v případě náboženských novotvarů, které bývají v některých typologiích (např. Stark & Bainbridge, Yinger) označovány jako kultury. U většiny z nich není většinou možné určit dominantní či formotvornou závislost na jedné náboženské tradici. Velmi často jde o značně synkretistická hnutí, z nichž některá se dokonce programově odmítá hlásit k jedné „mateřské“ náboženské tradici. Tato hnutí „stojící mimo“ a nemající specifickou náboženskou identitu jsou pro mnoho odpůrců nových náboženských hnutí, ale i pro mnoho badatelů, natolik nejasná a „nečitelná“, že je ochotně zařadí do všeobjímajících a hodnotících kategorií, kterými jsou právě sekta či kult. Ve skutečnosti ale mnoho takových hnutí nevytváří žádnou formu organizace, která by mohla korelovat s vymezením těchto kategorií.

Další námitka úzce souvisí s předchozí. Tentokrát jde o zpochybnění z hlediska nároku na časovou či historickou univerzalitu, s nímž je velká část typologií svázaných s pojmy sekta, církev a kult spojena. Při podrobnějším pohledu zjistíme, že celá tato typologie je vytvořena pro podmínky evropských křesťanských společností, v nichž jsou dominantní náboženské skupiny, církve úzce spojené s národním státem. V případě, že ji přeneseme do podmínek Spojených států, kde koneckonců našla největší ohlas a byla i nejvíce rozvíjena, pak již fungovat nebude. I to byl zřejmě jeden z důvodů, proč se právě v americké sociologické diskusi postupně zaváděly nové kategorie jako denominace, které měly tento nedostatek klasické varianty eliminovat.

S nástupem fenoménu nové religiozity a s velkým rozšířením nových náboženských hnutí v průběhu 60. let 20. století, přestala být aktuální i většina těchto inovací. Značná část autorů proto soustředila svou pozornost na koncepci kultu a později i tento pojem opouštěla, protože zjistila, že není s to adekvátním způsobem obsáhnout některé skupiny a hnutí, která mají netradiční strukturu jako například výše zmiňované hnutí New Age.

Poslední poznámka se týká míry generalizace, na níž je celé typologie založená. Původní Weberovo či Troeltschovo vymezení základních kategorií sekty a církve bylo relativně úsporné a

s ohledem na metodologické hledisko ideálního typu je pojilo se značnou mírou generalizace. Následující pokusy navazující především na Troeltschovo vymezení a rozšiřující celou typologii mimo rámec křesťanství značně zvětšily množství charakteristických identifikátorů. Objevilo se totiž značné množství nového empirického materiálu, kterému původní vymezení již příliš nevyhovovalo. Nově vzniklé typologie se proto vázaly s relativně velkým počtem různých charakteristických znaků.

Posuzovatel proto považuje tvrzení o tom, že waldorfská pedagogika má sektářský charakter, protože vychází z Antroposofické společnosti, která je považována za sektu, za naprosto neopodstatněné. Necháme-li starnou výše diskutovanou problematiku vazeb mezi waldorfskou pedagogikou a Antroposofickou společností, pak zcela jednoznačně je třeba konstatovat, že Antroposofická společnost není z hlediska religionistiky sektou. Takové označení má zcela jistě v tomto případě ideologický charakter a může sloužit k poškození jak samotné Antroposofické společnosti, tak waldorfské pedagogiky či institucí, které se k ní hlásí.

V Brně 8. 12. 2008

PhDr. David Václavík, Ph.D., v. r.

Vedoucí Ústavu religionistiky, FF MU